

FTAMP 16.31.41

<https://doi.org/10.26577/JOS-2019-3-o16>**Батырхан Б.Ш., Әшімхан Д.Е.**

Ph.D., аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: hafizbolat@mail.ru

**«АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАН-ЭПОПЕЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ
ТАҒАМ АТАУЛАРЫНЫҢ ПАРСЫ ТІЛІНЕ АУДАРЫЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Мақалада Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясында кездесетін қазақ халқының ұлттық тағам атауларының парсы тіліне аударылу мәселесі қарастырылады. Бұл мақалада қазақ халқының мәдени ерекшеліктерінің, көшпелілер мәдениеті көрінісінің құрамдас бөлігі болып табылатын тағам атауларының парсы тіліне қандай әдіс-тәсілдер арқылы аударылғаны сараланды және талданды. Осы талдаудың негізінде қарастырылған тағам атауларының әрқайсысының аудармасының ең сәтті нұсқасын анықтауға әрекет жасалды.

Сонымен қатар, «Абай жолы» роман-эпопеясында кездесетін қазақ ұлттық тағам атауларының баламасыз лексиканың қандай тәсілдерімен аударылғаны қарастырылады. Ұлттық тағам атауларын парсы тіліне аударған кезде, баламасыз лексиканы аудару тәсілдерінің ішінен транслитерация мен транскрипция әдістері қолайлы болған. Мақалада роман-эпопеяда кездесетін ұлттық тағам атауларының парсы тіліне аударылу ерекшеліктерін зерттеген кезде, бұл үлкен шығарманы тәржімалау жұмысымен қазақ ұлтының мәдениетімен етене таныс, шеберлігі шыңдалған, қазақ тілін жетік білетін аудармашылар айналысу қажеттігі баса айтылады. Роман-эпопеяны парсы тіліне аударған ирандық аудармашы Н. Асғарзаде эпопеяны түпнұсқа тілден емес, орыс тілінен аударған. «Абай жолы» парсы тіліне орыс тілінен сатылы аударма арқылы тәржімаланғандықтан, ұлттық тағам атауларының аудармада берілу ерекшеліктерін зерттеген кезде үш тілдегі нұсқалары бірге салыстыра қарастырылады.

Түйін сөздер: «Абай жолы», тағам атаулары, аударма, парсы тілі, ұлттық нақыштағы сөздерді аудару.

Batyrkhan B., Asimkhan D.E.

PhD., senior lecturer, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,
e-mail: hafizbolat@mail.ru

**Features of translation of the names of Kazakh national dishes in the epic novel
“The Path of Abai” into Persian**

The article examines the problem of translating the names of national Kazakh dishes that are found in the epic novel by Mukhtar Auezov, “The Path of Abay”, into Persian. The names of Kazakh dishes, as well as methods for their translation into Persian were analyzed in this article. Based on this analysis, an attempt was made to determine the most successful translation of the considered examples.

Along with this, the names of Kazakh national dishes found in the epic novel “The Way of Abai”, by which method are translated

When translating into Persian, the names of Kazakh national dishes were translated using transliteration and transcription methods. When studying the translation of the epic novel “The Abay Way” into Persian, we paid attention to the national dishes encountered and translated them into the target language. As a result, we came to the conclusion that the translation should be carried out by people who are fluent in the language of the original and the translation, and also have great knowledge in the field of national culture, traditions and mores of the people from whose language the original work is translated. The novel-epic was translated into Persian by N. Asgarzade, however, he did not translate from the original language, but from the Russian version, therefore, the inaccuracies that existed in the

Russian translation automatically turned into the text of the Persian translation. Thus, we were once again convinced that translation into any language should be carried out directly from the text of the original, otherwise it is impossible to guarantee a high-quality translation .

Key words: «The Path of Abai», the names of national dishes, Persian, culture-specific items, translation of culture-specific items.

Батырхан Б.Ш., Ашимхан Д.Е.

PhD, старший преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: hafizbolat@mail.ru

Особенности перевода названий казахских национальных блюд в романе-эпопее «Путь Абая» на персидский язык

В статье рассматривается проблема перевода названий национальных казахских блюд, которые встречаются в романе-эпопее Мухтара Ауэзова «Путь Абая», на персидский язык. В данной статье проанализированы названия казахских блюд, а также способы и методы их перевода на персидский язык. На основании данного анализа была сделана попытка определить наиболее удачный вариант перевода рассмотренных примеров.

При переводе на персидский язык названия казахских национальных блюд были переведены при использовании методов транслитерации и транскрипции. При исследовании перевода романа-эпопеи «Путь Абая» на персидский язык мы обращали внимание на встречающиеся национальные блюда и трансляцию их на язык перевода. В результате мы пришли к выводу, что перевод должны осуществлять люди, прекрасно владеющие языком оригинала и перевода, а также обладать большими знаниями в области национальной культуры, традиций и нравов народа, с языка которого переводится оригинальное произведение. Роман-эпопею на персидский язык перевел Н. Асгарзаде, однако он выполнил перевод не с языка оригинала, а с русского варианта, поэтому неточности, бытовавшие в русском переводе, автоматически перешли и в текст персидского перевода. Таким образом, мы еще раз убедились, что перевод на любой язык должен осуществляться непосредственно с текста самого оригинала, иначе гарантировать качественный перевод невозможно.

Ключевые слова: «Путь Абая», названия блюд, перевод названий блюд, персидский язык, перевод реалий.

Кіріспе

«Абай жолы» роман-эпопеясы – бір кейіпкердің өмірі арқылы бүкіл қазақ халқының жарты ғасырлық тарихын, әлеуметтік, тұрмыстық, қоғамдық ғұмырын бейнелейтін ауқымды туынды. Роман-эпопеяда кездесетін реалий сөздер, соның ішінде осы мақалада қарастырылатын қазақтың ұлттық тағамдары қазақ халқының мәдениетін және жалпылай көшпелілер мәдениетінің ерекшеліктерін көрсетеді.

«Абай жолы» роман-эпопеясының басқа тілдерге аударылуын зерттеу де маңызды жайт, себебі онда бір ұлттың тұтас өмірі бейнеленген. Әр халықтың тілі бұл сол халықтың тарихымен, мәдениетімен және қоғамдық өмірімен тығыз байланыста дамиды тірі ағза іспеттес. Көркем әдебиет туындыларын аудару, әсіресе сол шығармада кездесетін белгілі бір халықтың мәдениет элементінің көрінісі болып табылатын реалий сөздерді аудару өте күрделі, шеберлікті талап ететін іс болып табылады. «Абай жолының» парсы тіліндегі аудармасын зерттеген

ғалымдардың еңбектері өте маңызды. Д. Дүйсебаев туындының парсы тіліндегі аудармасының сапасын қарастырған, сондай-ақ, аударма тану, этнолингвистика, лингвомәдениеттану салаларының теориясы мен практикасы үшін бағалы мәліметтер берген. Ал Р.К. Садықова өз зерттеу жұмысында «Абай жолы» роман-эпопеясының парсы тіліндегі аудармасында түс атауларының берілуіне талдау жасады.

Бұл мақалада «Абай жолы» роман-эпопеясында кездесетін қазақ ұлттық тағам атауларының осы жоғарыда айтылған баламасыз лексиканың қандай тәсілдерімен аударылғанын қарастырамыз. «Абай жолы» роман-эпопеясын парсы тіліне аударған Н. Асғарзаде. Бірақ аудармашы эпопеяны түпнұсқа тілден емес, орыс тілінен аударған. Ал шығарманы қазақ тілінен орыс тіліне аударғандар А. Никольская, Т. Нұртазин, Л. Соболев және Н. Анов. «Абай жолы» парсы тіліне орыс тілінен сатылы аударма арқылы тәржімаланғандықтан, ұлттық тағам атауларының

аудармада берілу ерекшеліктерін зерттеген кезде үш тілдегі нұсқаларын бірге салыстыра қарастыру керек.

Көркем әдебиет шығармаларында реалий-сөздер ұлттық, жергілікті және тарихи колоритті көрсетеді. Е.В. Бреустің анықтамасы бойынша: «Реалий – бұл бір ұлттың адамдарының күнделікті өміріне, тұрмысына, дәстүріне, тарихына, материалдық және рухани мәдениетіне қатысты ұғымдар». (Бреус, 2000: 107) Сондай-ақ, Т.А. Казакова берген реалий анықтамасын ескеру керек: «Реалий – бұл халықтың өзіндік ұлттық мәдени нысандардың аталуы». (Казакова, 2001: 72) Қандай да бір құбылыстарды, заттарды, соның ішінде тағам атауларын реалийлерге жатқытуда олардың ұлттық бояуға ие болуы шешуші фактор болып табылады. Аудармашы реалийлерді дұрыс анықтап және оларды аударма жасалатын тіл мәдениетіне барынша сәйкестендіріп аударуға қабілетті болу керек.

Батыс ғалымдары мағынасында мәдени компоненті бар тіл бірліктерін атау үшін «cultural words», «culturally-bound words», «cultural references» деген терминдерді қолданады. Питер Ньюмарк «A Textbook of Translation» деген еңбегінде «cultural words» деген терминді пайдаланады. (Newmark, 1988: 119) Питер Ньюмарк мәдениетті қоғамға тән өмір сүру салты мен оның көрінісі деп түсінеді және оны бейнелеу үшін арнайы тіл қолданылатынын айтады. Ньюмарк тілдің үш түрін бөліп көрсетеді: мәдени, әмбебап және дербес (персональный). Ол мәдени тілді сипаттай келе, «cultural words» терминін қолданып, бұл сөздерді аудару кезінде қиындықтар тууы мүмкін дейді. Себебі ол сөздерде белгілі бір халықтың тілінің мәдени-айрықша ерекшеліктері көрініс табады. Сонымен қатар, Питер Ньюмарк «мәдени сөздердің» классификациясын ұсынған:

1) Экология: флора, фауна, таулар, желдер, жазықтар.

2) Материалдық мәдениет: тағам, киім, үйлер мен қалалар, көлік.

3) Әлеуметтік мәдениет: жұмыс пен демалыс.

4) Әдет-ғұрыптар, іс-әрекеттер, ұйымдастыру тәсілдері, іс-әрекеттерді орындау әдістері. (Newmark, 1988: 103)

Юджин Найда мәдени сілтемелердің бес тобын бөліп көрсетеді: 1) материалдық сілтемелер, оған күнделікті қолданыстағы заттар жатады; 2) экологиялық сілтемелер, оған аймақ пен ауа райындағы өзгешеліктер жатады; 3) әлеуметтік сілтемелер, оған өмірдің қоғамдық реалиялары мен олардың өнердегі көркемдік көріністері

жатады; 4) діни сілтемелер; 5) жоғарыда атап өтілген мәдени сілтемелерді сөйлеуде жеткізу құралы ретіндегі лингвистикалық сілтемелер (Nida, 1982: 120).

Көркем әдебиеттегі мәдени ерекшеліктерді аудару әрдайым проблемалық мәселе болып табылады, себебі ол мәдени таңбаланған сөздерді бір тілден/мәдениеттен басқа тілге/мәдениетке тасымалдауға және аударуға қатысты болып табылады. Аудармашының да, оқырмандардың да мәдени фондық білімі өте маңызды рөл атқарады. Сондықтан аударылатын мәтіннің мәдени және әлеуметтік мәнмәтіні және оқырманның олармен таныс болуы маңызды. Теориялық дереккөздерді талдау кезінде реалийлерді аударудың транслитерациялау және транскрипциялау, калька және жартылай калька, сипаттамалық аударма, лексикалық толықтырулар немесе баламасымен ауыстыру, семантикалық түрлендіру, нөлдік аударма және тағы басқа көптеген аудару тәсілдері мен амалдары бар екені анықталды. Реалий сөздерді аудару үшін және аударманың оңтайлы жолын табу үшін түпнұсқадағы мәнмәтіндік мағынаны түсіну керек.

Батыс ғалымдарының еңбектерінде мәдени ерекшеліктерді беретін сөздерді басқа тілге аударудың көптеген тәсілдері сипатталады. Жалпылай келе, тәсілдерді екі топқа бөлуге болады. Олар – глобализация (globalization) және локализация (localization).

Дэвис глобализация тәсілін мәдени ерекшелігі бар сілтемелерді неғұрлым бейтарап немесе жалпылама түрде, оларды мәдени фондары әртүрлі кең ауқымды аудиториялар үшін біркелкі қол жетімді түсінікті етіп аудару ретінде сипаттайды (Davies, 2003: 83). Глобализация тәсілі мәдени ерекшелікті білдіретін элементті жалпылауды және мәдени өзгешелікті барынша азайтуды көздейді. Бұл тәсіл көбінесе аудармашылармен бір мәдениетке тән элемент аударылатын тіл мәдениетінде болмаған жағдайда қолданылады, ал екінші жағынан, осы элементтің орнына өте аударылатын тіл мәдениетіндегі мағынасы жағынан ұқсас элемент пайдаланылуы мүмкін.

Ньюмарк осы тәсілге сүйеніп, «функционалды эквивалент» терминін қолданады және мәдени элементтен еркін сөз түпнұсқа тіліндегі сөзді бейтараптандыратынын және жалпылайтынын айтады. (Newmark, 1988: 83). Бэйкер бұл тәсілді генерализация деп атайды, яғни неғұрлым жалпылама сөз арқылы аудару тәсілін меңзейді. (Baker, 1992: 26).

Глобализация тәсіліне қарама-қарсы әдіс локализация деп аталады. Бұл әдіс бойынша түп-

нұсқадағы мәдени ерекшелікті білдіретін сөзді екінші тіл мәдениетінде бар сөздермен аудару немесе сол аударма жасалатын тіл оқырмандарына, солардың мәдениетіне таныс ұғымдармен аудару көзделеді. (Davies, 2003: 84). Осылайша, аударылған мәтін оқырмандарға аударылған мәтін ретінде емес, өз мәдениетіне тән түпнұсқа мәтін ретінде қабылдануы көзделеді. Осы мәдени ерекшелікті білдіретін сөздерді аудару тәсілін басқа да ғалымдар атап өткен. Честерман бұл әдісті «cultural filtering» (мәдени сүзгілеу) деп атайды (Chesterman, 1988: 108), ал Венути «доместикация» терминін қолданады (Venuti, 2001: 240). Ньюмарк бұл әдісті «cultural equivalent» (мәдени эквивалент) деп атаса (Newmark, 1988: 82), Бэйкер «cultural substitution» (мәдени алмастыру) деп атайды (Baker, 1992: 31). Бұл аударма әдісі аударылатын тілде кездеспейтін терминді немесе ұғымдарды сол тілдегі мағынасы жағынан жақын, ұқсас ұғымдармен, балама бола алатын сөздермен аудару, басқаша айтқанда, мәдени эквиваленттерді қолдану болып табылады. Питер Ньюмарк локализацияның үш әдісін атап өткен: тасымалдау, натурализация және мәдени эквивалент. (Newmark, 1988: 82) Алғашқы екі әдісті транслитерация және транскрипция деп атауға болады.

Негізгі бөлім

«Бауырсақ» сөзінің аударылуы

Бауырсақ – бидай ұнынан ашыған қамырды майға пісіретін қазақтың ұлттық тағамы.

«Бауырсақ» сөзі орыс және парсы тілдеріне қалай аударылғанын көрейік:

Түпнұсқа:

«Дастарқан үстіне үш табаққа сап ашыған бауырсақ қойысты.» (Әуезов, 2007а: 106)

Орыс тіліндегі аударма:

«На скатерть были поставлены чашки с баурсаками из кислого теста.» (Ауэзов, 1977а: 108)

Парсы тіліндегі аударма:

روی سفره در یک سینی باغرساک هایی قرار داده شده بود.

Түпнұсқа:

«Осы кезде шай жасалып, кең дастарқан үстіне Құмаштың үйінің ашыған бауырсағы салынды.» (Әуезов, 2007г: 303)

Орыс тіліндегі аударма:

«А тем временем домашние Кумаша уже накрыли стол, и на широкою скатерть посыпались сдобные баурсаки.» (Ауэзов, 1977б: 526)

Парсы тіліндегі аударма:

روی سفره بزرگ آن، کوچه ای از بانورساق های روغنی و خوشمزه، نان روغنی های خوش رنگ و معطر و سماور نیکی شفاف و پاکیزه ای گذاشته شد.

«Бауырсақ» сөзі орыс тіліне «баурсак» деп транскрипция әдісі арқылы аударылған. Сонымен қатар, сілтеме беріліп, кітап бетінің төменгі жағына осы сөзге түсіндірме берілген. Орыс тіліндегі аудармада былай деп түсіндірме берілген: «Баурсаки – шарики из теста, жаренные в масле». Ал парсы тіліндегі аудармада бірде баурсак деп, ал басқа жерде банорсак деп әртүрлі нұсқаларда берілген. Бірінші нұсқасын баурсак мүлдем дұрыс емес деп айтуға болады. Себебі, түпнұсқа сөздің дыбысталуын аударма тіліндегі жазбада дұрыс бермеген (baghersak). Екіншіден, осы сөзге сілтеме берілген, бірақ кітаптың төменгі жағында берілген осы сөзге қатысты мәлімет мүлдем дұрыс емес. Онда былай деп жазылған: روده – باغرساک яғни, «baghersak – ішек». Бұл жерде аударманың берілуі де, сол сөзге берілген түсіндірме де қате. Бұл жағдайда транскрипция әдісі бойынша банорсак деген нұсқасын қолдану орынды болар еді.

«Құрт» сөзінің аударылуы

Құрт – сүттен жасалған ұлттық тағам. Құрт – сөзінің мағынасы да құрғатылған, кептірілген сүт деген мағынаны береді. Пісіліп майы алынған айранды қайнатып кенеп дорбада сүзіп алып тұздап өреде кептіріп сақтайтын тағам түрі. (<http://massaget.kz/blogs/22595/>)

«Абай жолы» роман-эпопеясында кездесетін құрт сөзінің орыс және парсы тілдеріне қалай аударылғанын көрейік:

Түпнұсқа:

«Құрт қайнатып жатқан үйдің қазаны бос болмайды.» (Әуезов, 2007а: 156)

Орыс тіліндегі аударма:

«Когда в доме варят сыр, котел занят.» (Ауэзов, 1977а: 148)

Парсы тіліндегі аударма:

به وقت تهیه پنیر، معمولاً دیگ اشغال است

Түпнұсқа:

«Келіні жаңа ысытып әкелген, құрт қосқан қонақ көжені анда-санда бір ұрттап отырып...» (Әуезов, 2007а: 27)

Орыс тіліндегі аударма:

«Кодар медленными глотками потягивал просяной навар с разведенным куртотом, разогретый ему снохой.» (Ауэзов, 1977а: 42)

Парсы тіліндегі аударма:

قدر جرعه جرعه جوشانده ارزان قیمت را می نوشید و گاهی از نان و پنیر شور کوبیده را که عروسش برایش مهیا کرده بود.

«Құрт» сөзін орыс тіліне бірде «сыр» деп, бірде транслитерация әдісімен «курт» деп ау-

дарып, сілтеме беріп, кітап соңында түсіндірмесін жазған. Орыс тіліндегі түсіндірме былай берілген: «Курт – соленый сыр». Осы жағдайда романның тікелей қазақ тілінен емес, орыс тілінен жанама аударма жасалғанының кемшілігі байқалады. Себебі, «құрт» сөзі парсы тіліне **پنیر** (ірімшік) және **پنیر شور** (тұзды ірімшік) деп орыс тілінен сөзбе-сөз аударылған.

Ал «құрт» сөзінің парсы тіліндегі тура баламасы – **کاشک**[kashk] сөзі. Аудармашы осы **کاشک**[kashk] сөзін қолданғаны жөн болар еді.

«Қуырдақ» сөзінің аударылуы

Қуырдақ – жаңа сойылған малдың өкпе-бауырынан, мойын төстік етінен, жүрек бүйрегінен, сондай-ақ ішек-қарнынан ұсақтан турап әзірленетін тағам.

Түпнұсқа:

«Мынаның жас қуырдағын жеп аттанайық, тым құрыса! – деп еді.» (Әуезов, 2007б: 244)

Орыс тіліндегі аударма:

«Да подожди ты немного, не суетись! Дай хоть полакомиться свежим *куырдаком*.» (Ауэзов, 1977а: 484)

Парсы тіліндегі аударма:

چه عجله ای داری، کمی صبر کن. بگذار یک کمی از مزه گوشت تازه این شکار بچشیم.

Түпнұсқа:

«Қыстыгүні қостың асын «төбеқызар» қып жаққан отын және бақырға қуырған *куырдағын* Ақылбай жақсы көреді екен.» (Әуезов, 2007б: 112)

Орыс тіліндегі аударма:

«Ақылбай отказался не столько из-за лени, сколько из-за своего пристрастия к горячему *кавардаку* – обычному кушанью табунщиков на полевом стане.» (Ауэзов, 1977а: 90)

Парсы тіліндегі аударма:

عافل باي نه به خاطر كاهلی و سستی بلکه علاقه غریبش *قویرداق* – غذای معمولی گله بانان در صحرا – و مشاهده این که آشپز مشغول سرخ کردن گوشت است دعوت او را رد می کند.

«Қуырдақ» сөзін орыс тіліне транслитерация әдісімен «куырдақ» деп беріп, сілтеме жасап, кітап соңына түсіндірмесін берген. Түсіндірмесін келесідей берген: «Қуырдақ – жареное крошеное мясо». Сонымен қатар, басқа бір жерде транскрипциямен «кавардак» деп аударылған. Ал парсы тіліне бірде **گوشت** – «ет» деп, сәйкестік баламасын қолданып аударған, сонымен қатар, басқа жерде **قویرداق** деп, транслитерация әдісін қолданған. Аудармада екінші нұсқаны, яғни транслитерация арқылы берілген **قویرداق** сөзін барлық жерде бірдей қолданып және сілтеме жасап, ұғымның түсіндірмесін жазу дұрыс болар еді.

«Жент» сөзінің аударылуы

Жент – шай дастарқанына қойылатын ұлттық тағам. Жент жасалатын негізгі өнім – сөк. Диірменге тартылған немесе келіге салып түйіліп жармаланған сөкке тортасынан айырған сары май, қант, ірімшік ұнтағы, мейіз салынып араластырылады. Содан соң ыдысқа салынып, беті тегістеледі де, салқын жерде сақталады. (Қазақ энциклопедиясы, 2001: 401)

Түпнұсқа:

«Жеп іш, Абай! – деп, енді қонағының алдына *жент* пен майды да, бауырсақты да мольрақ ысырып қойды.» (Әуезов, 2007а: 142)

Орыс тіліндегі аударма:

«Выпей, закуси, Абай! – сказал он, придвигая к гостю *жент*, масло и баурсаки.» (Ауэзов, 1977а: 138)

Парсы тіліндегі аударма:

ژنت، کره و باغرساک را مقابل ابای گذاشت.

«Жент» сөзі орыс тіліне де (жент), парсы тіліне де (**ژنت**) транслитерация әдісімен аударылған. Сонымен қатар, «жент» сөзіне сілтеме беріліп, кітап бетінің төменгі жағына осы сөзге түсіндірме берілген. Орыс тіліндегі аудармада былай деп түсіндірме берілген: «Жент – творог, растертый со сливочным маслом и медом». Ал парсы тіліндегі аудармада келесідей жазылған: **ژنت – مخلوطی از ماست چکیده، کره و عسل**, яғни, «жент – қышқыл сүт сығындысы, сары май мен балдың қоспасы» деп берілген. Бұл жерде, орыс тіліндегі және парсы тіліндегі түсіндірмелерді толықтай дұрыс деп айтуға болмайды. Себебі, женттің жасалатын негізгі өнімі – ірімшік емес, сөк деп аталатын тарыдан жасалатын тағам түрі.

«Қазы» сөзінің аударылуы

Қазақтардың ет даярлаудағы ең әйгілі ұлттық ерекшелікке ие тәсілдерінің бірі – қазы аудару. Жылқының ішегін жуып-тазартып, оған бір-бірлеп тілінген, әрі тұздалып, бұрыш сияқты дәмдендіргіштер қосылған жылқы қабырғасын майымен тығып, содан соң ішектің екі ұшын мықтап байлап арысқа асып кептіреді. (Сегізбайұлы, 2011: 30)

Түпнұсқа:

«Ылғи бір түрілген *қазы*, төңкерілген жас құйрық, сары алтындай балқыған жал, желін майлар...» (Әуезов, 2007а: 120)

Орыс тіліндегі аударма:

«Толстое *казы*, слоящиеся курдюки, желтое сало заливка и вымени, напоминающее расплавленное золото, дымилась на морозе.» (Ауэзов, 1977а: 121)

Парсы тіліндегі аударма:

کازی، دنبه و چربی زرد پشت گردن که به طلای آب شده می ماند در هوای سرد زمستانی بخار می کرد.

«Қазы» сөзі орыс тіліне «казы» деп транскрипция әдісі арқылы аударылған. Сонымен қатар, сілтеме беріліп, кітап соңында осы сөзге түсіндірме берілген. Орыс тіліндегі аудармада былай деп түсіндірме берілген: «Казы – конская колбаса». Ал парсы тіліндегі нұсқада орыс тіліндегі аудармасына сәйкес транскрипция әдісімен کازی деп аударылған. Сонымен қатар, парсы тіліндегі нұсқасында да осы сөзге сілтеме беріліп, түсіндірмесі жазылған: کالباس از گوشت اسب, яғни, «жылқы етінен жасалатын шұжық». Осы мысал арқылы романның тікелей қазақ тілінен емес, орыс тілінен жанама аударма жасалғанының кемшілігін байқауға болады. Бұл жағдайда, түпнұсқа сөзді (казы) транслитерация әдісі арқылы парсы тіліне قازی деп беруге болатын еді. Себебі, қазақ тіліндегі «қ» дыбысы парсы тілінің фонетикалық жүйесінде «ق» әрпіне сәйкес келеді.

«Қымыз» сөзінің аударылуы

Қымыз – жылқы сүтінен алынатын қышқыл сүт өнімі, қазақ халқының ұлттық тағамдарының ішіндегі ең құрметті дастархан дәмінің бірі. Төмендегі «қымыз» сөзінің орыс және парсы тілдеріндегі аудармаларына назар аударайық:

Түпнұсқа:

«Шешелері бұған біресе қымыз, біресе тоназыған ет, біресе шай ұсынып тықпалай берсе де, баланың бойына ас батпады.» (Әуезов, 2007а: 11)

Орыс тіліндегі аударма:

«Матери потчевали его то кумысом, то холодным мясом, то чаем, но Абаю было не до еды, – он не чувствовал голода, хотя не ел с самого утра.» (Ауэзов, 1977а: 28)

Парсы тіліндегі аударма:

از آبی گاهی با شیر مادیان، گاهی گوشت پخته سرد قرمه و گاهی چای پذیرایی می شد.

Түпнұсқа:

«Бірақ шай, қымыз үстінде де, ет үстінде де бата оқушылар мен ауыл иелерінің арасында шүйіркелескен сөздер болған жоқ.» (Әуезов, 2007а: 195)

Орыс тіліндегі аударма:

«Но ни чай, ни кумыс, ни мясное угощение не содействовали простоте и искренности разговоров между близкими Божья и гостями.» (Ауэзов, 1977а: 176)

Парсы тіліндегі аударма:

اما نه تعارف چای، نه شیر اسب و نه ناهار مفصل نتوانست گفت و گوی نزدیکان بوژی و میهمانان را با صداقت و صمیمیت توام نماید.

Түпнұсқа:

«Күздің ақшыл тартқан қою қымызы бүгін ерекше жақсы ашыған екен. Салқын түндерде шала ашып, саумалдау боп тұратын бір қымыздар болушы еді.» (Әуезов, 2007в: 23)

Орыс тіліндегі аударма:

«Сегодня кумыс оказался особенно хорош. Иногда, не перебродив достаточно в такие холодные ночи, кумыс отдаёт прокисшим молоком.» (Ауэзов, 1977б: 20)

Парсы тіліндегі аударма:

آن روز طعم شیر گواراتر از همیشه می نمود. گاهی اوقات در چنین شب های سردی شیر به حد لازم به غلیان نمی رسد.

«Қымыз» сөзі орыс тіліне транскрипция әдісімен «кумыс» деп аударылған. Ал парсы тіліне бірде شیر, бірде شیراسب, бірде شیرмадиан деп яғни, «биенің сүті», «жылқының сүті» деп түсіндірмелі әдіс арқылы, ал кей жерлерде тек «сүт» деп аударылған. Жай ғана «сүт» деп аударылған жерлері орынсыз. Өйткені, ол сөз «қымыз» ұғымын бере алмайды.

«Шұбат» сөзінің аударылуы

Түпнұсқа:

«Тыстан, үнсіз ымменен жас келіншек Зылиқаны шақырып келтіріп, шұбат сапыртып, еркектерге ұсынды.» (Әуезов, 2007б: 119)

Орыс тіліндегі аударма:

«Айгерим кивком подозвала молоденькую Злиху, переменила на столе перед Абаем скатерть и приказала подавать кумыс.» (Ауэзов, 1977а: 394)

Парсы тіліндегі аударма:

آیگریم زلیخای جوان را با اشاره ای خواند تا سفره روی میز مقابل آبی را تعویض کند و شیر خنکی بیاورد.

Түпнұсқа:

«Салқын, қою ақ шұбатты сырлы аяқтан сабырмен жұта отырып, өз алдында жаюлы жатқан орысша кітаптың беттерін аудара түсті.» (Әуезов, 2007б: 119)

Орыс тіліндегі аударма:

«Прихлебывая редкими глотками густой холодной кумыс, он стал перелистывать лежавшую перед ним книгу» (Ауэзов, 1977а: 394)

Парсы тіліндегі аударма:

در حالی که شیر غلیظ و خنک را جرعه جرعه می نوشید و کتاب را ورق می زد.

Түпнұсқа:

«...шұбат құйып отырған нұрлы жүзді, сұлу келіншек Зылика да қостаған.» (Әуезов, 2007б: 122)

Орыс тіліндегі аударма:

«...миловидная Злиха, разливавшая кумыс, – и та улыбнулась.» (Ауэзов, 1977а: 396)

Парсы тіліндегі аударма:

زلیخا را که سرگرم به هم زدن شیر بود به خنده واداشت.

Жоғарыда келтірілген мысалдардан «шұбат» сөзінің орыс тіліне «кумыс» деп, ал парсы тіліне شیر «сүт» деп аударылғанын көреміз. Шұбат ұғымы орыс тіліне дұрыс берілмегендіктен, парсы тіліне де дұрыс аударылмаған. Екі аудармада да «шұбат» сөзінің мағынасы жоғалып кеткен. Шұбат – түйе сүтінен дайындалатын сусын екенін білу керек және аудармада соны ескеру керек еді.

«Тұздық» сөзінің аударылуы

Түпнұсқа:

Өй, тұздықтарың... қайда? Жеке қоятындарың қайда?.. – деп келеді екен. (Әуезов, 2007а: 120)

Орыс тіліндегі аударма:

Эй, где туздык? Вы же говорили, что подадите его отдельно? (Ауэзов, 1977а: 121)

Парсы тіліндегі аударма:

ای توزدیک بیاورید، مگر قرار نشده آن را جداگانه بیاورید؟
توزدیک – آب گوشت

«Тұздық» сөзі орыс тіліне де, парсы тіліне транскрипция тәсілімен аударылған. Сонымен қатар, түсіндірмесі де берілген. Орыс тіліндегі түсіндірмесі «Туздык – мясной навар, подливка» деп берілген. Ал парсы тілінде آب گوشت, «абгушт» деп беріліпті. Абгушт – иран асханасының дәстүрлі тағамдарының бірі. Оны бұрынғы ирандықтардың көшпелі халықтары ойлап тапқан. Абгушт – құрамында қой еті мен майы, қызанақ, картоп, пияз және бұршақ түрлерінен әзірленетін сорпаға ұқсас тағам түрі. Бұл жерде аудармашы тұздық сөзіне түсіндірмені мәдени эквивалент арқылы бергісі келген. Алайда «абгушт» сөзі «тұздық» сөзінің дәл баламасы бола алмайды. Иран аудармашысы «тұздық» сөзін транскрипция әдісімен орынды аударған. Алайда сол сөздің түсіндірмесін дұрыс бермеген.

Қорытынды

«Абай жолы» роман-эпопеясының басқа тілдерге аударылуын зерттеу де маңызды жайт, себебі онда бір ұлттың тұтас өмірі бейнеленген. Мұндай шығарманы басқа тілге аудару аудармашыдан үлкен жауапкершілікті, көп ізденісті талап етеді. Аудармашының түпнұсқа тілін білуі немесе жетік білмеуі аударма сапасына әсер етеді. Әсіресе көркем әдебиетті аударғанда аудармашы түпнұсқа тілінің ерекшеліктерін, ұлттың тарихи, мәдени ерекшеліктерін, ұлттық нақыштағы сөздердің ұғымын дұрыс түсінуі керек.

Мақалада қарастырылған «Абай жолы» роман-эпопеясында кездесетін қазақ ұлттық тағам атауларының парсы тіліне аударылуын зерттеу

нәтижесінде мынадай қорытындылар жасалынды:

– Ұлттық тағам атауларын парсы тіліне аударған кезде баламасыз лексиканы аудару тәсілдерінің ішінен транслитерация мен транскрипция әдістері қолайлы болған;

– Роман-эпопея парсы тіліне тікелей қазақ тілінен емес, орыс тілінен жанама аударма жасалғанының кемшіліктері байқалады;

– Иран аудармашысы аударма жасауға қажет «фондық білімді» жете меңгермеген;

– Аудармашы жекелеген сөздерге сілтеме беріп, кітап бетінің төменгі жағына сол сөздердің түсіндірмесін жазған. Алайда кейбір жағдайларда берілген түсіндірмелерде дәлсіздіктер орын алған.

М. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясында кездесетін ұлттық тағам атауларының парсы тіліне аударылу ерекшеліктерін зерттеген кезде, бұл үлкен шығарманы тәржімалау жұмысымен қазақ ұлтының мәдениетімен етене таныс, шеберлігі шыңдалған, қазақ тілін жетік білетін аудармашылар айналысу қажеттігі байқалады.

Translation of culture-specific items in fiction has always been

a problematic issue because it involves transporting and translating culturally marked words from one language/culture into another.

However, the translators as well as readerships' cultural backgrounds

always play a major role in the overall process. Therefore, cultural and

social context of the text to be transposed is as much important as the readership that the translator has in mind.

Translation of culture-specific items in fiction has always been

a problematic issue because it involves transporting and translating culturally marked words from one language/culture into another.

However, the translators as well as readerships' cultural backgrounds

always play a major role in the overall process. Therefore, cultural and

social context of the text to be transposed is as much important as the readership that the translator has in mind.

Translation of culture-specific items in fiction has always been

a problematic issue because it involves transporting and translating

culturally marked words from one language/culture into another.

However, the translators as well as readerships' cultural backgrounds

always play a major role in the overall process.

Therefore, cultural and

social context of the text to be transposed is as much important as the

readership that the translator has in mind.

Translation of culture-specific items in fiction has always been

a problematic issue because it involves transporting and translating

culturally marked words from one language/culture into another.

However, the translators as well as readerships' cultural backgrounds

always play a major role in the overall process.

Therefore, cultural and

social context of the text to be transposed is as much important as the

readership that the translator has in mind.

Әдебиеттер

- Ауэзов М. Путь Абая. Роман-эпопея. Т.1. – Алма-Ата: Жазушы, 1977. – 662 с.
 Ауэзов М. Путь Абая. Роман-эпопея. Т.2. – Алма-Ата: Жазушы, 1977. – 644 с.
 Әуезов М.О. Абай жолы: Роман-эпопея. Бірінші кітап. – Алматы: Жазушы, 2007. – 368 б.
 Әуезов М.О. Абай жолы: Роман-эпопея. Екінші кітап. – Алматы: Жазушы, 2007. – 432 б.
 Әуезов М.О. Абай жолы: Роман-эпопея. Үшінші кітап. – Алматы: Жазушы, 2007. – 384 б.
 Әуезов М.О. Абай жолы: Роман-эпопея. Төртінші кітап. – Алматы: Жазушы, 2007. – 400 б.
 Бреус Е. В. Основы теории и практики перевода с русского на английский язык. – М.: УРАО, 2000. – 208 с.
 Казакова Т. А. Практические основы перевода, – СПб.: – Союз, 2001. – 320 с.
 Қазақ энциклопедиясы, Т.3. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2001
 Құрт жеп, аурулардан құтылыңыз! Accessed 01 February 2019. <http://massaget.kz/blogs/22595/>
 Сегізбайұлы К. Қазақы дастархан. – Алматы: Атамұра, 2011. – 192 б.
 Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. London & NY: Routledge.
 Chesterman, A. (1997). Memes of Translation: the Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
 Davies, E. E. (2003). Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Books. The Translator, Vol. 9: 1 pp. 65 – 99.
 Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. NY: Prentice Hall.
 Nida, E. and Charles R. (1982) The Theory and Practice of Translation. Leiden: Brill.
 Venuti, L. (2001). Strategies of Translation. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London & New York: Routledge, pp. 240 – 244.
 راه آباي، جلد اول، ترجمه نازلی اصغرزاده. تهران: واژه آرا، ۱۳۷۶. - ۸۸۷ص
 راه آباي، جلد دوم، ترجمه نازلی اصغرزاده. تهران: واژه آرا، ۱۳۷۶. - ۷۹۰ص

References

- Auezov M. O. Abai zholy: Roman-epopeya. Birins'i kitap [Abay'Way]. – Almaty: Zhazushy, 2007. – 368 b.
 Auezov M. O. Abai zholy: Roman-epopeya. Yekinshi kitap [Abay'Way]. – Almaty: Zhazushy, 2007. – 432b.
 Auezov M. O. Abai zholy: Roman-epopeya. Ushinshii kitap [Abay'Way]. – Almaty: Zhazushy, 2007. – 384b.
 Auezov M. O. Abai zholy: Roman-epopeya. Tortinshii kitap [Abay'Way]. – Almaty: Zhazushy, 2007. – 400b.
 Auezov M. O. Put' Abaya: Roman-epopeya. T.1. [Abay'Way]. – Almaty: Zhazushy, 1977. – 662 s.
 Auezov M. O. Put' Abaya: Roman-epopeya. T.2. [Abay'Way]. – Almaty: Zhazushy, 1977. – 644 s.
 Auezov M. O. Rah-e Abai, jeld-e avval, tarjome Nazli Asgarzade,. – Tehran: Vajeara, 1376. – 887 s.
 Auezov M. O. Rah-e Abai, jeld-e dovum, tarjome Nazli Asgarzade,. – Tehran: Vajeara, 1376. – 790s.
 Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. London & NY: Routledge.
 Breus E. V. Osnovy teorii i praktiki perevoda s russkogo na angliiskiy yazyk, M., – URAO, 2000. – 208s.
 Chesterman, A. (1997). Memes of Translation: the Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
 Davies, E. E. (2003). Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Books. The Translator, Vol. 9: 1 pp. 65 – 99.
 Kazakova T. A. Prakticheskie osnovy perevoda, SPb., – Soyuz, – 2001. – 320s.
 Kurt zhep, auralardan kutylynyz! Accessed 01 February 2019 <http://massaget.kz/blogs/22595/>
 Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. NY: Prentice Hall.
 Nida, E. and Charles R. (1982) The Theory and Practice of Translation. Leiden: Brill.
 Qazaq enciklopediyasy, T.3., Almaty: Qazaq enciklopediyasy, 2001
 Segizbayuly K. Qazaqy дастархан. – Almaty: Atamura, 2011. – 192b.
 Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. London & NY: Routledge.
 Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. London & NY: Routledge.
 Venuti, L. (2001). Strategies of Translation. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London & New York: Routledge, pp. 240 – 244.